

De externe IT-auditor en de beroepsorganisatie in 2015

Tijdens een symposium voorafgaand aan het afscheidscollege van Prof. Margaret van Biene-Hershey RE als hoogleraar EDP-auditing aan de Vrije Universiteit op maandag 8 november 2004 hield Adri de Bruijn RE RA, voorzitter van het NOREA-bestuur, een beschouwing over de NOREA en het externe beroep in 2015.

Adri de Bruijn RA RA

Inleiding

In het voorjaar van 1986 bezocht een gezelschap politiconologen van de Vrije Universiteit onder aanvoering van de toenmalige hoogleraar Jan van Putten de DDR. Doel van deze studiereis was een toekomstverkenning van het politieke systeem aldaar in de context van een veranderend Europa. Hoe moeilijk het is om in de toekomst te kijken, blijkt uit het feit dat niemand in dat geleerde gezelschap toen kon voorzien dat reeds binnen vier jaar de Berlijnse muur zou omvallen en de grenzen tussen Oost en West zouden worden geopend.

Daarna is er nog meer 'omgevallen' zonder dat toekomstscenario's daar rekening mee hielden: Worldcom, Enron, Andersen en Parmalat zijn sprekende voorbeelden.

Vanuit dat perspectief is filosoferen over de beroepsorganisatie van IT-auditors en het externe beroep in 2015 een hachelijke onderneming. Toch zal ik een poging doen om langs enkele lijnen een voorzichtige toekomstverwachting te schetsen. Dit zal meer een schets van een verwachte ontwikkeling dan een beschrijving van de eindsituatie in 2015 zijn. Want nu en ook in 2015 zal nog steeds gelden wat de oude Grieken meer dan 2000 jaar geleden zeiden: alles verandert, niets blijft.

Allereerst zal ik enkele aspecten van de toekomstige technologische, organisatorische en maatschappelijke ontwikkelingen trachten aan te duiden vanuit het gezichtspunt van de IT-auditor.

Vervolgens zal ik ingaan op de consequenties van deze ontwikkelingen voor de externe IT-auditor en in het ver-

lengde daarvan voor de beroepsorganisatie. Ik zal daarbij een toekomstvoorspelling van Margaret van Biene betrekken dat de accountant oftewel de financial auditor een met uitsterven bedreigde diersoort was, die binnen enkele decennia getalsmatig en ook in aanzien door de IT-auditor zou worden overvleugeld. Ik vrees dat ik deze voorspelling nu toch enigszins moet nuanceren.

Ontwikkelingen technologie

Allereerst de ontwikkelingen in de technologie, organisaties en de maatschappij. Technologie omdat dit ons object van audit is; organisaties en maatschappij omdat we daarbinnen onze functie vervullen.

Deze ontwikkeling zal ik beschrijven vanuit de historie omdat daar de lijnen richting de toekomst liggen.

Wat betreft de technologie – IT of ICT – onderscheid ik in grove lijnen allereerst de toepassingen (applicaties), ofwel de informatiesystemen en daarnaast als tweede de technische infrastructuur.

Applicaties

Waren de IT-auditors (en accountants) in het verleden met name betrokken bij het beoordelen van administratieve systemen zoals grootboek en salarissystemen, de opkomst van ERP (Enterprise Resource Planning) heeft ervoor gezorgd dat door de integratie van functies de IT-auditor in toenemende mate ook naar de logistieke functies in een organisatie en systeem ging kijken. Daar ligt een gezamenlijk belang van bedrijf en IT-auditor: de administratie is een neerslag van wat gebeurt in de logistieke processen: zijn de logistieke processen onder controle en worden de gegevens correct verwerkt, dan is door de integratie binnen ERP, de administratie een afgeleide en daarmee ook beter onder controle. In de toekomst zal ERP ook steeds meer worden toegepast in het midden- en kleinbedrijf.

A.J.M. de Bruijn RE RA is voorzitter van NOREA en partner van PricewaterhouseCoopers, Global Risk Management Solutions.

Maar de ontwikkelingen in IT gaan verder: steeds meer primaire verrichtingen worden door geautomatiseerde systemen uitgevoerd dan wel vastgelegd: ik denk hierbij aan de telefoontikken van KPN, de elektronische transacties bij betaalautomaten, de verrichtingen in een ziekenhuis die in een ziekenhuisinformatiesysteem worden vastgelegd, et cetera. Deze processystemen, die steeds meer intelligentie zullen krijgen, zullen in de toekomst steeds belangrijker worden: daar speelt het echte bedrijfsgebeuren zich af en daar worden de eerste vastleggingen gedaan van wat uiteindelijk, via een ERP-systeem, in een administratie terecht moet komen. Juist omdat deze processystemen in de toekomst het hart van een organisatie gaan vormen, is de betrouwbaarheid en continuïteit essentieel. IT-auditors van de toekomst zullen zich hierop gaan richten en ‘onder de motorkap’ van deze processystemen moeten gaan kijken. En ik bedoel hiermee echt onder de motorkap door diep in de systemen te duiken.

Voorgaande is de ontwikkelingsrichting binnen organisaties; richting de buitenwereld zal meer aandacht voor het afleggen van verantwoording over de prestaties ontstaan. De ontwikkeling van XBRL, ondanks recente sombere rapportages, zal denk ik onverminderd doorgaan en betekenen dat de informatie-uitwisseling tussen organisaties, tussen organisaties en overheid en tussen organisaties en belangstellenden/belanghebbenden op een gemakkelijke en gestandaardiseerde manier kan verlopen. Maar ook hier zal gelden: hoe weet ik dat de via XBRL verkregen informatie betrouwbaar is. IT-auditors zullen in de toekomst zowel het proces van totstandkoming van de XBRL-informatie als de wijze van verstrekking uitstekend kunnen beoordelen.

Informatie zal niet meer alleen één keer per jaar in een jaarverslag beschikbaar komen maar meer in een continue stroom: de begrippen continuous reporting en continuous auditing, het tegelijkertijd met het beschikbaar komen van die informatie beoordelen van de betrouwbaarheid, zullen de standaard in 2015 zijn. En dan rijst de vraag: wat is de rol van de registeraccountant in 2015 en zijn verhouding met de RE? Ik grijp hierbij terug op een voorspelling van Kor Mollema, oud-docent aan de VU-EDP-auditopleiding en oud-voorzitter van NOREA, die in *De Accountant* in 1995 een toekomstvoorspelling over de relatie tussen RA's en RE's schreef. Hij schreef hierbij het volgende: 'In 2020 bestaat de verwachtingskloof niet meer. Het management van 2020 weet allang wat zijn auditor te bieden heeft: een wettelijk verplichte verklaring van betrouwbaar functioneren van de informatievoorziening. Een verklaring bij de jaarrekening wordt allang niet meer gegeven. Het crisisjaar 2003 heeft daarbij een belangrijke

rol gespeeld. Aan de lopende band gingen bedrijven fail-let, netjes voorzien van een goedkeurende accountantsverklaring. De wetgever heeft intussen de zinloosheid ingezien van een verklaring bij de jaarrekening.' Tot zo ver Kor Mollema, en let wel: dit was geschreven in 1995.

Of het zover zal komen, zal afhangen van de ontwikkeling die RA's door willen maken: zullen zij zich meer dan nu realiseren hoe belangrijk IT is voor de interne processen en beheersing? Ik ben hier nog niet helemaal gerust op. In de discussie over internal control frameworks, interne risicobeheersing- en controlesystemen, uitwerkingen van Tabaksblat en SOx, krijg ik de indruk dat hier het aloude principe van auditing of in dit geval van beheersing 'around the computer' wordt toegepast door accountants, terwijl zoals hiervoor aangegeven meer dan de helft van dit raamwerk en in de toekomst nog meer dan de helft van dit raamwerk vastligt in de IT. Het kan dus niet anders dan dat interne beheersing 'through the computer' moet worden benaderd door accountants, in nauwe samenwerking met IT-auditors.

Het voortouw ligt hiervoor bij de opleidingen. Rob Fijneman, die deel heeft uitgemaakt van de Commissie Richtlijnen, heeft voorzeten gegeven wat aan IT zou moeten worden gedaan in de RA-opleidingen en ook IFAC heeft recent hierover voorstellen gedaan. Als zij deze ontwikkeling oppakken, dan zullen de audits in 2015 in goede samenhang tussen RA en RE kunnen worden uitgevoerd. Als zij dit niet doen, zal de voorspelling van Kor Mollema de waarheid worden. Voor de jaarrekeningcontrole zal in elk geval – los van de relatie tussen RA en RE – het budget wat beschikbaar is voor een IT-audit van minder dan 5% nu meer dan vertienvoudigen en in 2015 meer dan de helft van het totale externe auditbudget gaan bedragen.

Technische infrastructuur

Tot zover de toepassingen. Het tweede onderdeel van IT betreft de technische infrastructuur. Was de IT-auditor in het verleden met name gericht op mainframe-omgevingen, tegenwoordig gaat het om de netwerken en de decentrale omgevingen al dan niet voorzien van open source. Omgevingen die in toenemende mate thans worden geoutsourced, geoffshored of in shared service centra worden ondergebracht. Daarbij worden aan IT-auditors oordelen gevraagd of de betrouwbaarheid en continuïteit is gewaarborgd van die al dan niet uitbestede netwerken en verwerkingsomgevingen. Wat ik daarbij constateer, en dat geldt ook voor de daarbij gehanteerde normenkaders als COBIT, ISO 17799, ITIL et cetera, is dat deze audits zich met name op het beheer richten. Hoe beheerst de organi-

satie het proces? Maar we duiken nog te weinig diep in de techniek: eigenlijk moeten we weer terug naar de tijd van het mainframe, waarin we niet alleen beoordeelden of het changemanagement als beheerproces goed was geregeld, maar daadwerkelijk naar de parameter setting van belangrijke parameters gingen kijken. Ook in de toekomst zal het door de imperfectie van de IT noodzakelijk blijven dat we echt goed onder de motorkap kijken en dit meenemen in onze beoordeling. Dit was een korte schets van de ontwikkeling van technische infrastructuur binnen organisaties; richting buitenwereld worden steeds meer koppelingen via het internet met klanten, leveranciers et cetera gerealiseerd.

Hierbij doet zich in mijn ogen een bijzondere ontwikkeling voor: enerzijds zouden IT-auditors, in lijn met het voorgaande, naast het kijken naar het beheer meer en dieper naar de techniek moeten kijken. Steeds meer in de toekomst wordt vertrouwd op de techniek en de leveranciers. Gebruikers verlangen één ding: om in de termen van de nieuwe Philips-slogan te blijven: simplicity, of om met de woorden van Pieter te spreken: 'een droom-architectuur'. Het moet doen wat het moet doen en op een makkelijke manier. Maar om dit vertrouwen te realiseren is wel een diepgaande beoordeling van de producten nodig, meer dan alleen het kijken naar beheerprocessen: zowel bij de leverancier als bij de gebruikers.

Anderzijds zie ik dat IT-auditors van nature gefascineerd zijn door nieuwe ontwikkelingen: op kantoren zie je de IT-auditor meestal als eerste met nieuwe technologische speeltjes lopen. Dit uit zich ook in de aandacht en research bij interne diensten en externe kantoren die uitgaat naar de nieuwste ontwikkelingen als cryptografische toepassingen, PKI en biometrie. Juist dit inspelen op en investeren in nieuwe ontwikkelingen is de kracht van het beroep van IT-auditors en dit zal in de toekomst alleen maar toenemen, waarbij wel de vraag komt of dit voor alle IT-audit-organisaties nog is op te brengen of dat de beroepsorganisatie hierin een belangrijkere rol moet gaan spelen.

Ontwikkelingen in organisaties

Van de ontwikkelingen in de techniek naar de ontwikkelingen binnen een organisatie. Was de IT-auditor oorspronkelijk op operationeel niveau actief met het beoordelen van systemen, de aandacht is geleidelijk aan verschoven naar meer tactisch niveau, waarbij de IT-auditor -terecht- meer betrokken is bij de ontwikkeling van nieuwe systemen.

In de toekomst zal IT nog belangrijker worden en steeds

hogerop de managementagenda komen te staan. IT-audit zal dan ook op strategisch niveau de aandacht krijgen met vraagstukken als: doen we de goede dingen en de goede investeringen in de nieuwe technologie, hoe is ons informatiemanagement ingericht, wat vindt u van onze IT-strategie, hebben we onze belangrijke IT-projecten in de greep, hoe gaan we om met de domeinen die door Pieter zijn geschetst en de koppelvlakken tussen die domeinen? Hoge eisen zullen hierbij worden gesteld aan de IT-auditor op het terrein van analytische vaardigheden, overviewcapaciteiten en de gave om complexe IT-vraagstukken te vertalen in begrijpelijke managementvraagstukken. Maar ook en nog belangrijker als nu: zijn onafhankelijke houding en zijn vermogen om zijn rug recht te houden en harde uitspraken waar nodig te kunnen doen. Juist in deze situaties waar de belangen groot zijn.

Van de ontwikkelingen intern organisaties naar de ontwikkelingen extern is dat organisaties meer en meer zullen moeten aantonen dat ze hun zaken op orde hebben; vanuit de wetgever, vanuit toezichthouders, vanuit eisen van opdrachtgevers of vanuit commerciële belangen om onderscheidend te zijn ten opzichte van concurrenten. Third party mededelingen, SOX-achtige verklaringen, certificeringen tegen Codes et cetera zullen een steeds belangrijker werkterrein voor IT-auditors worden, waarbij de doelgroep van deze verklaringen en mededelingen in toenemende mate niet alleen andere organisaties zullen zijn maar met name het externe publiek, het maatschappelijk verkeer.

Daarbij zullen organisaties zich in de toekomst steeds meer bewust zijn dat ze deel uitmaken van een keten. De ene organisatie produceert de informatie, waarvan een ander gebruikmaakt. Concreet denk ik hierbij bijvoorbeeld aan de ontwikkeling van authentieke registraties binnen de overheid, waarbij alle partijen gebruikmaken van één basisregistratie per onderwerp. Dit stelt hoge eisen aan de integriteit van die basisadministratie en omgekeerd hoge eisen aan de zorgvuldigheid waarmee afnemers omgaan met de gegevens die ze hieruit krijgen. Het inrichten en uitvoeren van ketenaudits, waarmee ik zowel de audit op het functioneren van de gehele keten, als de audit op het functioneren van elk van de ketenpartijen afzonderlijk bedoel, is een nieuwe uitdaging voor IT-auditors in de toekomst.

Ontwikkelingen in de maatschappij

Aansluitend hierop dan de vierde schets van de ontwikkelingen: de ontwikkelingen in de maatschappij. Enerzijds zoals hiervoor geschetst de behoefte aan meer transparantie en oordelen van een onafhankelijke deskundige. Anderzijds de toenemende invloed van wet- en regel-

geving en toezichhouders. Dit zal vanwege onze complexe maatschappij steeds verder toenemen. Deze ontwikkeling houdt voor de toekomst kansen en bedreigingen in. Kansen omdat door de wetgever (zie de wetgeving rondom privacy, computercriminaliteit, elektronische handtekeningen, gemeentelijke bevolkingsadministratie, SUWI et cetera) in toenemende mate het belang van betrouwbaarheid en continuïteit van IT wordt onderkend en wordt gevraagd dat hierbij oordelen door een gekwalificeerde IT-auditor worden afgegeven.

Aan de andere kant bedreigingen. Let wel, geen bedreigingen omdat toezichhouders of regelgevers hogere eisen stellen aan de uitvoering van de werkzaamheden van IT-auditors. Dit is een vanzelfsprekendheid en noodzaak bij het toegenomen belang van de mededelingen en verklaringen van IT-auditors. Nee, de dreiging voor de toekomst zie ik meer in het feit dat niet alleen geregeld wordt wie de audit mag doen en welke audits het betreft, maar dat gedetailleerd de regels worden voorgeschreven, met daarbij wegingsfactoren per regel, zodat de audit meer het afwerken van een checklist wordt met daarbij het hanteren van een rekenkundig model om de uitkomst te bepalen, dan de deskundige afweging van de IT-auditor wat in dit specifieke geval het meest passende is. De dreiging van een ontwikkeling in de toekomst van meer principle based IT-auditing zoals het nu is naar een meer rule based IT-auditing. En dit gecombineerd met eisen dat het zijn van RE niet meer voldoende is om audits uit te voeren, maar dat per product een aanvullende accreditatie noodzakelijk is, zoals thans bij de GBA-audit en privacy-audit is voorzien. De eigen verantwoordelijkheid van de auditor (en de beroepsorganisatie) is ook voor de toekomst een groot goed en maakt het mogelijk normen op elke situatie en organisatie goed toe te passen in plaats van het hanteren van één norm voor elke situatie. Het gaat om het denkwerk en niet om het vinkwerk.

Een andere trigger voor ontwikkelingen rondom IT-audit zal zijn dat in de toekomst nog meer dan nu IT-incidenten en -rampen zullen plaatsvinden. De combinatie van de imperfectie van de IT en de toenemende afhankelijkheid zal ertoe leiden dat ernstig falen van IT-systemen zal optreden, wat directe consequenties heeft voor organisaties en hun winst- en verliesrekening.

De incidenten in de financiële wereld die ik aan het begin noemde en die aan het begin van deze eeuw speelden, zullen in het volgende decennium vervangen zijn door voorbeelden van IT-incidenten en rampen met alle consequenties op het terrein van wet- en regelgeving en toezichhouders.

Gevolgen voor het (externe) beroep

Uitgaande van de hiervoor geschetste ontwikkelingen op het terrein van IT, organisatie en maatschappij zie ik de volgende ontwikkelingen voor het externe beroep. Het toenemende belang van IT en de toenemende behoefte aan onafhankelijke oordelen, maakt dat de IT-audit in het externe beroep sterk kan groeien. Enerzijds in het kader van de jaarrekeningcontrole, waarbij ik heb aangegeven dat de budgetten voor IT-audit in de periode tot 2015 moeten vertienvoudigen. Anderzijds de behoefte in de complex wordende maatschappij zaken simpeler te maken (ik roep nogmaals in herinnering de Philips slogan van simplicity): simpeler te maken doordat een onafhankelijke externe partij zegt dat het goed of niet goed is en complexe IT-vraagstukken naar een simpel doen of niet doen kan vertalen.

Daarbij is heel belangrijk dat dieper in de applicaties en techniek wordt gedoken: niet alleen kijken naar het beheer en de beheersing, maar echt meten, want meten blijft weten.

Door het breder wordende terrein van IT-audit, zoals hiervoor onder de ontwikkelingen geschetst, zullen ook steeds meer specialisten komen, elk op hun terrein, al dan niet geaccrediteerd voor hun specifieke werkzaamheden. Specialist die steeds meer moeten investeren in research om de ontwikkelingen voor te blijven. Dit zou er in de toekomst toe kunnen leiden dat een steeds geringer aantal externe kantoren deze specialisten in huis heeft en ten tweede dat externe IT-auditorganisaties ontstaan die op een of enkele onderwerpen gespecialiseerd zijn.

Deze toegenomen behoefte aan specialisatie, de steeds sneller gaande IT-ontwikkelingen en de behoefte aan meer externe verklaringen zullen grote invloed moeten hebben op de bestaande IT-auditopleidingen. Zij zouden hierin voorloper en niet volger moeten zijn.

Gevolgen voor de beroepsorganisatie

Wat betekenen deze ontwikkelingen voor de beroepsorganisatie? Paul Harmzen (Fortis) heeft geschetst dat de interne IT-auditfunctie grotendeels in allerlei functies in de lijnorganisatie terechtkomt en dus diverser wordt. Voor de externe IT-auditor geldt ook dat er een grotere verscheidenheid ontstaat door de diverse specialisaties op een groter gebied. De beroepsorganisatie krijgt daardoor een veel pluriformer ledenbestand dan tot op heden.

Door het toegenomen primaat van de IT, en het – zoals Pieter Buijs (KPN) aangaf – wijzigen van IT naar Business Technology, zullen de grenzen tussen financial,

operational en IT-auditors vervagen: allemaal zullen ze gefocust zijn op IT maar met wat andere accenten. Dit gecombineerd met de eerste constatering van een pluriformer ledenbestand betekent dat de verschillen tussen NIVRA, NOREA, VRO, ISACA, IIA, et cetera zullen vervagen en dat in 2015 innig in één organisatie zal worden samengewerkt.

Dat maakt het ook mogelijk richting de beroepsbeoefenaren één set met normen, richtlijnen en eisen te formuleren betreffende aanpak, uitvoering, rapportage, onafhankelijkheid en ethische normen. De kwaliteitstoetsing zal op een gelijke wijze worden uitgevoerd. Dit betekent dat interne en externe auditororganisaties niet met verschillende normen en toetsers worden geconfronteerd. Het betekent ook dat het stelsel veel sterker kan worden opgebouwd, omdat er maar één stelsel is dat onderhouden moet worden. Een goede set beroeps-, gedrags- en uitvoeringsregels en de bewaking hiervan worden in de toekomst alleen nog maar belangrijker. Het zal ook betekenen dat IT-auditors in de toekomst onderworpen zullen worden aan toetsingen door externe toezichthouders. Los van al deze regels en toetsingen zal de kwaliteit van de auditor als persoon steeds belangrijker worden: heeft hij de capaciteiten om aan de hogere eisen te voldoen? Ook hier zal de beroepsorganisatie aandacht aan moeten besteden.

Op dit moment zijn we vanuit NOREA aan het bezien of de Code of Ethics van IFAC, welke waarschijnlijk door het NIVRA zal worden geadopteerd, ook voor NOREA van toepassing kan worden verklaard, waardoor we één set krijgen in Nederland en op dit terrein geen onderscheid tussen RA's en RE's, maar ook dat we internationaal hiermee aansluiting krijgen.

Die samenwerking tussen RA's, RE's, RO's, Executive master of IT-auditing, EM of Internal Auditing et cetera, roept ook de vraag op of we nog de afzonderlijke titelatuur moeten laten bestaan of moeten vervangen of geheel achterwege moeten laten. Ook op grond van de ontwikkelingen rondom de Wet Toezicht Accountantsorganisatie en de toekomstige evaluatie van deze wet speelt deze discussie over titelatuur.

Ook IFAC signaleert in haar strategisch plan tot 2007 een afnemende waardering van de titelatuur. Maar IFAC blijft het zeer belangrijk vinden dat er naar de buitenwereld duidelijk wordt gemaakt welke professionele kwaliteiten worden aangeboden. Ik denk dan ook dat in 2015 de diverse titels zijn opgegaan in één titel; een titel die niet alleen aangeeft niet of je ingeschreven bent in een register, maar een titel die aangeeft dat je professioneel handelt als auditor, de titel PA, Professional Auditor.

Essentieel is zoals eerder aangegeven de rol van opleidingen hierin. Nadrukkelijk zal de beroepsorganisatie toetsen of de opleidingen voldoen aan de geformuleerde criteria en of zij goede toekomstige auditors opleiden. Ook in de opleidingen zien we thans en voor de toekomst meer samenhang tussen de financial, de operational en de IT-auditing opleidingen.

Interne en externe IT-auditors zullen in toenemende mate in internationale opdrachten werkzaam zijn. Dit betekent ook dat we als NOREA voor de toekomst de internationale aansluiting moeten zoeken en daarbij nadenken over de positionering van het RE-zijn.

Toekomst

Tot slot: IT is geen IT, maar een containerbegrip: telkens komen technologische vernieuwingen, die steeds nieuwe risico's met zich meebrengen omdat eerst wordt gekeken naar functionaliteit en niet naar betrouwbaarheid, beveiliging en beheer. Dit komt later, maar dan worden weer nieuwe technologieën geïntroduceerd of oude met nieuwe technologieën aan elkaar geknoopt, waardoor de risico's en daarmee het werkgebied van de IT-auditor zal blijven bestaan en groeien.

Ook nieuwe ontwikkelingen als zelfcontrolerende systemen zullen de vraag naar audits niet wegnemen: want wie stelt vast dat de systemen inderdaad goed zelfcontrolerend zijn. In dit verband wil ik wijzen op de recente discussies over stemmachines: stemmachines die worden geïntroduceerd om het stemproces efficiënter en betrouwbaarder te laten verlopen dan het handmatige proces, maar waar juist de grootste ophef over ontstaat of die hogere betrouwbaarheid inderdaad aanwezig is. Daarbij zie je dat in Amerika zelfs de overheid niet wordt vertrouwd als partij die aangeeft dat stemmachines betrouwbaar zijn, omdat zij wordt gezien als belanghebbende, en dat de behoefte aan echt onafhankelijke beoordeling steeds sterker wordt.

In oktober 1997 schreven Margaret van Biene en Marcel Bongers in *Computable* dat 'de uitbreiding van de reikwijdte van het vakgebied, de verschuiving in typen opdrachtgevers en de dynamiek in de maatschappelijke ontwikkelingen aantonen dat er een nieuwe fase voor de IT-auditor is ingetreden'.

Ook voor de toekomst zal deze ontwikkeling blijven doorgaan, en telkens nieuwe fasen intreden. De snelheid zal worden bepaald zoals aangegeven door de technologische, organisatorische en maatschappelijke ontwikkelingen. Ontwikkelingen die golfbewegingen kennen en door incidenten, zoals de genoemde IT-rampen, versneld kunnen worden. Wat de toekomst in 2015 ook precies moge zijn, het zal voor IT-auditors een schitterende toekomst zijn.